

Yleisgeminaation olemus

KARI NAHKOLA *Yleisgeminaatio: äänne-*
muutoksen synty ja vaiheet erityisesti
Tampereen seudun hämäläismurteiden
kannalta. Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran Toimituksia 457. Helsinki 1987.
317 s.

Tampereen yliopistossa tarkastettiin 16. toukokuuta 1987 suomen kielen laitoksen historian toinen väitöskirja vain kolme viikkoa ensimmäisen jälkeen. Läheisiä nämä uranuurtotyöt ovat myös aiheeltaan: sillä Marjatta Palanderin tutkimuskohteena oli itämurteiden erikoisgemmaatio, Kari Nahkolan lähinnä hämäläismurteiden yleisgemmaatio. Molemmista töissä on lisäksi yleisempänä kehyksenä meneillään olevan äänne-

muutoksen selvittäminen. Kun väitöskirjojen ulkoasutkin siniväreineen muistuttavat toisiaan, voisi luulla, että myös tieteellinen ote olisi samankaltainen. Tämä on kuitenkin harhaluulo; niin erilaisesta näkökulmasta väittelijät kohteitaan tarkastelevat. Koska Palanderin tutkimus on arvioitu toisaalla tässä Virittäjän vihkossa, keskityn seuraavassa vain Kari Nahkolan työn esittelyyn.

Laaja-alaisen tutkimuksen teoreettista taustaa

Nahkolan tutkittavana oleva yleisgemi-naatio on suomen murteiden laajalevik-kisiä äännepiirteitä. Sitähän tavataan suurimmassa osassa itämurteita ja län-simurteissakin paitsi Etelä-Pohjanmaal-la, Lounais-Suomessa ja osassa hämä-läismurteita. Useat fennistit ennen Nah-kolaa ovat törmänneet tähän muutok-seen ja esittäneet selityksiä sen synnystä ja levikistä. Kukaan ei silti ole kirjoittan-ut vasiten yleisgemi-naatiota koskevaa laajahkoa tutkimusta. Nahkolan väitös-kirjaa voidaan siis pitää lajiaan ensim-mäisenä. Selvitelläänhän siinä kirjan ni-men mukaisesti osin kaikkien murteiden yleisgemi-naatiota.

Yleisgemi-naation olemusta Nahkola onkin ryhtynyt tutkimaan niin vakavis-saan, että tuskin missään suomen kielen alalta tehdyssä väitöskirjassa on tätä en-nen mietitty tutkimuskohteen teoreettis-ta luonnetta yhtä perusteellisesti kuin tässä työssä. Väitöskirja jakautuu selväs-ti kahtia: alkupuolella yleisgemi-naation synnyn ja luonteen pohdiskelua, sitten hämäläismurteiden gemi-naation nyky-edustuksen käsittely. Työn rakenne ei kuitenkaan suoraan noudata tätä sisäl-lön pääjakoa, vaan tekijä pohtii yleis-gemi-naation syntyä paitsi luvussa 2 (yleisgemi-naation synty) myös luvussa 4 (yleisgemi-naatio puheyhteisössä) sekä muutoksen luonnetta kielisysteemin kannalta paitsi luvussa 3 (yleisgemi-naatio kielisysteemissä) myös luvussa 8 (yleisgemi-naation kuvausmalleja). Näistä 8. luvun olisi voinut sisällöltään hyvin yhdistää muihin lukuihin; jo lyhyyttään (vain 6 sivua) se jää nykypaikallaan ir-ralliseksi ja motivoimattomaksi. Teoret-tista mietiskelyä on yhteensä noin 80 si-vua, hämäläismurteiden yleisgemi-naation aineistopohjaista analyysiä noin 170 sivua. Lisäksi teoksessa on noin 10 sivun mittaiset johdanto- ja päätösluvut.

Teoreettisessa pohdiskelussaan Nah-kola seuraa kahta pääjuonta: yhtäältä

hän selostaa ja kommentoi tähänastisia käsityksiä yleisgemi-naatiosta, toisaalta hän tunnustelee yleisgemi-naatiota kan-sainvälisen – lähinnä angloamerikkalai-sen – äänne- ja muutosmuutoksia koskevan kirjallisuuden avulla. Lähdeluettelossa on yli 320 nimikettä, ja tällaisen tietomää-rän sulattaminen yhtenäiseksi kerron-naksi on tietenkin ollut työlästä. Näh-däkseni tekijä ei olekaan täysin onnistu-nut vaan tehnyt pienen karhupalveluk-sen ajatuksilleen ilmaisemalla ne monin paikoin kovin vaikeaselkoisella kielellä. Kun tekstin sisältö on väistämättä abstraktia, olisi tekstin muotoon kiinni-tettävä erityistä huomiota. Tyylin epä-havainnollisuutta lisää se, että teoksesta puuttuvat kokonaan alaviitteet (hyvä paikka kirjoittajan vähemmän tärkeiksi näkemille asioille) ja että esimerkkejä on vähän; aineistoa analysoivista luvuista on murre-esimerkit siirretty työn lop-puun. Myös kartat olisivat selventäneet vaikkapa 4. lukua; nyt nekin ovat vasta työn lopussa, ja itse tutkimusalueen kartta on työn vaativuuteen nähden lu-vattoman kömpelö.

Jos lukija näkee kuitenkin vaivan ot-taa selkoa teoreettisen osan sisällöstä, hän ei voi kiistää kirjoittajan suurta lu-keneisuutta, itsenäistä ja hyvää analyysikykyä sekä monipuolista asioiden hal-lintaa. Nahkola näyttää käyneen läpi yhtä lailla vanhaakin fennististä kirjalli-suutta kuin tuoretta angloamerikkalaista äänne- ja muutoskeskustelua. Tästä hän on omaksunut ajatustensa puitteiksi ns. variaatioteorian, jonka yhtenä isänä on William Labov ja jonka nimenomaisena tarkoituksena on kuvata kielessä esiinty-vää varianssia strukturalismin korosta-man invarianssien etsimisen sijasta. Strukturalismin vastakohtaksi variaatio-teoria on alkuaan syntynytkin. Sinänsä kyseessä on hyvin laaja ja löyhärajainen tutkimustapa, kuten Nahkolankin esi-tyksestä käy ilmi.

Nahkola pyrkii työssään soveltamaan lähinnä ns. synteettisen suunnan (mm. Fasold) käsityksiä, joihin ovat vaikutta-

neet labovilainen kvantitatiivi variaation tutkimus sekä ns. dynaaminen suunta (esim. Bailey), joka tutkii muutoksen kielessä aiheuttaman variaation mekanismeja. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että Nahkola hyödyntää ns. näennäisaikametodia ja pyrkii soveltamaan aineistoonsa eräitä niistä oletuksista, joita nämä lingvistit ovat tutkimuksissaan esittäneet muutoksen aiheuttaman kielensisäisen ja -ulkoisen variaation säännönmukaisuuksista. Näistä käsityksistä yleensä Nahkola kertoo jo työnsä alussa. Niinpä opimme juoheakerrontaisesta luvusta 4.1, millaisia mekanismeja nykykäsitysten mukaan on löydettävissä äänne muutoksen alueellisesta leviämisestä. Paitsi perinnäisen aaltomallin mukaisesti muutos saattaa edetä ns. keskushierarkkisen mallin ennustamalla tavalla ja levitä silloin taajamasta toiseen pitkänkin välimatkan päähän nopeammin kuin näiden keskusten väliin jäävälle maaseudulle. Aivan työnsä aluksi (luku 1.2) Nahkola kytkee myös koko nykyisen muutoksetutkimuksen historialliseen taustaan ja liittää näin omankin tutkimuksensa laajaan kansainväliseen yhteyteen. Olisi toivonut hänen tällöin kytkevän sen erikseen myös suomen kielen tutkimukseen. Suomalainen dialektologiahan ei ole saanut paljonkaan suoranaisia vaikutteita strukturalismin jyrkimmästä teoriasta eikä siten ole milloinkaan unohtanut variaation kuvaamista.

Suomalaisen tutkimuksen lähtökohtia

Suomen kielen tutkimuskirjallisuus tulee kuitenkin vahvasti puheeksi silloin, kun Nahkola ryhtyy pohtimaan yleisgeminanation syntyä. Miksi geminoituminen on alkanut? Nahkola vastaa esittämällä vanhojen käsitysten mukaisesti ns. syntagmaattisen ja paradigmaattisen syyn. Syntagmaattisen tulkinnan mukaanhan pitkien vokaaliainesten synty jälkitavuihin (mm. **kalada* > *kalaa*, *merehen* > *mereen*) teki painottoman tavun liian

hallitsevaksi painolliseen nähden; tällöin painollisen valta-asema säilyi, kun tavunrajainen konsonantti piteni vähitellen (*kalaa* > *kalaa* > *kalaa* > *kallaa*). Paradigmaattisella syyllä taas tarkoitetaan sitä sekaantumisvaaraa, jonka pitkien vokaalien synty tuotti, kun useissa murteissa lyhyt painoton vokaali ääntyy foneettisesti puolipitkänä: esimerkiksi *kalà* (yks. nom.) ja *kalaa* (yks. partit.) olisivat olleet liian lähellä toisiaan. Kun nyt esimerkkitapauksemme partitiivissa *l*-konsonantti piteni, näiden kahden suurtaajuuden sijaan äänne-ero säilyi riittävän selvänä. Mahdollisesti sekaantuvia muotoiryhmiä on kuitenkin melko vähän, ja kontekstikin tietysti usein helpottaa tulkitsemista. Siksi ei paradigmaattista syytä voi pitää yhtä tärkeänä kuin syntagmaattista. Tässä lukija on altis yhtymään Nahkolan käsitykseen. Hieman liian spekulatiiviseksi tekijä sen sijaan käy miettiessään, miten syntagmaattislähtöinen pidentyminen on alkanut toteutua puheessa. Muutos on selvästikin ollut vähittäinen mutta silti tiedostamaton. Olisiko selitykselle lisäksi ollut löydettävissä jotain kokeellifoneettista perustelua? Onhan työn aineistossa paljon vain hieman pidentyneitä muotoja.

Suomen kielen tähänastiseen tutkimukseen tekijä on joutunut perehtymään paljon myös lukua 4 varten, jossa hän käsittelee yleisgeminanation syntyä, leviämistä ja nykyistä esiintymistä kaikissa murteissa. Kun hänen työnsä rajoittuu hämäläismurteisiin, ei näin laajaa katsausta ole mitenkään voinut tehdä tyhjentyväksi tai aina edes primaarilähteiden varassa (suoraan nauhoja kuuntelemalla, omin kenttätyöhavainnoin). Geminaation syntyä valaisevia lähteitä ei tietenkään edes ole, vaan sen sekä absoluuttinen että relatiivinen aika on pääteltävä vain muutamien dokumenttien ja nykyedustuksen avulla. Aseillaan tekijä kyllä työskentelee tehokkaasti, ja esitys antaa yleiskuvan sekä geminaation synnystä että nykylevikkiin päätyneestä kehityksestä. Näyttää siltä, että geminoi-

tuminen on suuressa osassa murteita omapohjaista; Nahkolan mukaan ei ole montakaan isompaa murrealuetta, jonne geminaatio olisi muualta lainattu. Tekijä pitää silti mahdollisena lainavaikutusta mm. Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla (s. 75), Peräpohjassa (s. 76) ja osassa hämäläismurteita (s. 84). Kun 4. luku jää pakosta yleiskatsaukseksi, olisi ehkä ollut edullista lyhentää käsittelyä tällaisestaankin; tekijä pohtii jopa geminaation ikää nyt sekä tässä että myös luvussa 3.2. Tiivistämällä olisi ehkä saanut vältetyksi myös sellaisia turhan suuria ja vailla kunnan aineistopohjaa olevia yleistyksiä, joita tekstiin nyt paikoin lipsahtelee. Tarkoitin sellaisia lausahduksia kuin sivun 90 toteamus, että geminaation horjunnasta alkaa löytyä merkkejä nuorten puheesta kaikilta murrealueilta. Tämä voi olla totta, mutta kun tekijä ei osoita tutkineensa asiaa mitenkään itse eikä viittaa selvästi mihinkään toiseenkaan tutkimukseen, väite jää ilmaan.

Sivulla 81 yleistykseseen taas sorrutaan pienessä kohdassa, jossa tekijä väittää labiilia geminaatiota tavattavan hieman Länsi-Uudellamaalla ja Tammelan itäpuolella. Näin voi olla, mutta kun väite perustuu vain yhteen erään pro gradu -työn esimerkkiin ja kun vastaesimerkkejä on runsaasti eikä gradun aihe edes ole ollut geminaatiosta, on väittämän pohja hauras. Jos taas tekijällä on muuta tietoa asiasta, se olisi pitänyt lähdeviitteenä mainita. Tämäntapaisista asioista kannattaa huomauttaa siksi, että Nahkolan työssä on monesti muutenkin monin paikoin turhan rohkeita ja käytetyiksi kerrottuihin lähteisiin nähden pätemättömiäkin yleistyksiä (esim. geminaation käytöstä eri rekistereissä s. 109–110, 165 ja 269). En niihin kuitenkaan tämän koommin puutu.

Aineistosta ja sen käsittelystä

Nahkolan työn teoreettisesta osasta käy ilmi, että yleisgeminaatio on hämäläis-

murteissa nuorta ja ollut vielä tällä vuosisadalla leviämässä. Hänen päätehtävänään onkin katsoa, miten geminaatio tavataan nyt – 1980-luvulla – ns. Pirkanmaan alueen murteissa. Tutkittavana on kymmenen pitäjää: Orivesi, Teisko (kuuluu nykyään Tampereeseen), Kuru, Hämeenkyrö, Suoniemi (kuuluu nykyään Nokiaan), Mouhijärvi, Pirkkala, Lempäälä, Pälkäne ja Urjala. Kustakin pitäjästä on valittu 18 kielenopasta, jotka edustavat kuutta ikäryhmää: V1 (vanhat 1) 1880- ja 1890-luvulla syntyneitä, V2 1900- ja 1910-luvulla syntyneitä, K1 (keski-ikäiset 1) 1920- ja 1930-luvulla syntyneitä, K2 1940- ja 1950-luvulla syntyneitä, N1 (nuoret 1) 1960-luvulla syntyneitä ja N2 1970-luvulla syntyneitä. Muista kuin vanhimmasta ikäryhmästä tekijä on itse kerännyt aineistonsa: puhujaa kohti puoli tuntia tavallisesta haastattelutilanteesta. Yhteensä aineistoa on siis 90 tuntia.

Aineisto näyttää riittävältä, mutta tekijän olisi toivonut selvään ilmoittavan, miksi hän on valinnut juuri kyseiset kymmenen pitäjää ja miten hän on tehnyt sen ns. satunnaisotoksen (s. 6), jolla kielenoppaat näistä pitäjistä on valittu. Sijaitsevathan valitut pitäjät maantieteellisesti neljässä ryhmässä, joiden väliin jää tutkimattomia alueita; lukija voi nyt vain arvailla, onko tähän jokin erityinen syy, ja jollei ole, miksi tekijä katsoo valitsemiensa alueiden olevan edustavia juuri geminaation tutkimuksessa. Myös tieto kielenoppaiden tarkasta kotipaikasta olisi antanut lukijalle vanhemman kuvan aineiston laadusta. Aineistosta on Nahkola kyllä huolellisesti poiminut kaikki yleisgeminaation esiintymät samoin kuin tietenkin tapaukset, joissa geminaatio voisi olla mutta joissa sitä ei ole. Geminaation foneettisen vahvuuden hän on jakanut viiteen kvantiteettiasteeseen tapauksesta *kalaa* (I kvantiteettiaste eli yksinäiskonsonantti) tapaukseen *kal-laa* (V kvantiteettiaste eli fonemaattises-tikin täysi geminaatta). Kuulohavaintojensa oikeisuutta Nahkola on testannut

foneettisin mittauksin (luku 7), jotka osoittavat kvantiteettien kuulemisen melko luotettavaksi.

Itse geminaation vahvuutta tutkitussa pitäjässä, ikäryhmässä tai puhujalla Nahkola osoittaa käyttämällä eräänlaista kvantiteettiasteiden keskiarvoa, ns. geminaatioindeksiä, mikä onkin tarpeen, koska geminaatio yleensä varioi paljon. Tarpeen on myös osoittaa muutoksen suuntaa kvantiteettiasteista muodostuvalla profiililla, koska samakin geminaatioindeksi voi syntyä erityyppisten hajontojen perusteella ja koska indeksi sinänsä ei kerro mitään muutoksesta. Jos esiintymien määrä profiilissa vaikkapa tasaisesti laskee I:stä V kvantiteettiasteeseen, yleisgeminaatio on alkanut levitä; jos taas esiintymiä on runsaasti kummassakin ääriasteessa mutta ei lainkaan asteessa III, voidaan tekijän mukaan päätellä, että geminaatio on taantumasaa. Tämä johtuu siitä, että yleisgeminaatio katsotaan teoksessa ns. fysiologisesti motivoituneeksi muutokseksi, ja tällaiset muutokset leviävät tekijän hyväksymän käsityksen mukaan hitaasti. Sen sijaan geminaation häviäminen — ns. antigeminaatio — on saanut alkunsa ei-fysiologisista syistä ja se ilmenee hyppäksellisenä siirtymisenä geminaatosta yksinäiskonsonanttiin. Se että geminaation vaihtelu eri kvantiteettiasteissa on meillä olevan muutoksen merkki, todistuu työssä näennäisaikametodilla. Tämän metodin mukaanhan muutos on käynnissä, jos eri-ikäiset puhujat käyttävät samana ajankohtana tutkittavan piirteen eri varianttia ja jos on tietoja, että aiemmin on ollut vallalla vain jokin varianteista, ts. tilanne on selvästi ollut toisenlainen.

Nahkola pystyy hyvin osoittamaan, että geminaatio on tutkituissa pitäjissä väistymässä: vanhoilla sitä tavataan, keski-ikäisillä se varioi eniten, nuorilla sitä ei juuri ole. Lisäksi hän selkein kaavioin (s. 126—127) näyttää, että tutkitut pitäjät järjestyvät väistymisen kannalta kolmeen ryhmään: niihin, joiden gemi-

naatio on taantunut koko 1900-luvun (Teisko, Orivesi, Suoniemi, Lempäälä, Pälkäne), niihin, joissa se on vielä vahvistunut ennen nykyistä taantumista (Kuru, Pirkkala, Mouhijärvi), sekä niihin, joihin geminaatio ei ole edes päässyt leviämään ennen kuin antigeminaatio on alkanut vaikuttaa (Hämeenkyrö, Urjala). Pitäjien sisällä Nahkola katsoo geminaation esiintymistä paitsi ikäryhmittäin myös yksilönmurteittain, jolloin tulee näkyviin koko vaihtelun kirjavuus: nuoristakin löytyy puhujia, joilla valtavirtauksen vastaisesti on melko paljon geminaatiota. Juuri näillä kohdin tulee kaivanneeksi tarkempaa kielenoppaiden valintaperusteiden esittelyä, jotta voisi päätellä, miten hyvin kolme tietyn ikäryhmän edustajaa todella kuvastavat pitäjän vastaavanikäisiä asukkaita. Voivathan isommissa pitäjissä myös toisilleen kaukaiset kyläkunnat poiketa aika laillakin murteeltaan. Myös olisi toivonut, että tekijä olisi tarkastellut geminaatiota erikseen miehillä ja naisilla. Onhan yleisgeminaatiossa tekijän käyttämän teorian mukaan ns. tiedostamaton muutos, antigeminaatio taas ns. tiedostettu äänne muutos. Eräissä tekijän tuntemissa tutkimuksissa on todettu, että miehet yleensä omaksuvat ensimmäisinä tiedostamattomia, naiset taas tiedostettuja muutoksia. Nahkolalla olisi ollut oiva tilaisuus testata oletusta suomalaisen aineistoon. Syytä tämän näkökulman poisjättöön hän ei mainitse. Urjalan geminaatiosta puhuessaan (s. 164) hän kuitenkin esittää kiintoisan tiedon toteamalla, että useimmat keski-ikäiset ja nuoret geminaation käyttäjät ovat hänen aineistossaan miehiä.

Pieni vahinko on sekin, että yleisgeminaation tiedostamista varsinaisesti koskeva luku 5.4 jää melko ylimalkaiseksi. Niinpä Nahkola ei tarkemmin kerro, miten puhujilta on tiedostusta kysely, millaisia testejä ehkä on tehty jne. Tiedostukseen liittyy myös termin *prestiisi* käyttö. Nahkola puhuu kautta työn monesti siitä, että geminaatiosta on tul-

lut puhujille kielteinen piirre, jota pyritään välttelemään: yleiskielistävällä anti-geminaatiolla – siis yksinäiskonsonantin käytöllä – taas on positiivinen arvo eli prestiisiä. Muutamilla nuorillakin on silti puheessaan geminaatiota, ja se taas selittyy siitä, että he asennoituvat maalais-elämään ja sen mukaiseen kielenkäyttöönkin – josta geminaatio on vain yksi osa – arvostavasti. Tällöin yleisgeminaatiolla on näille puhujille ns. piiloprestiisiä. Kun työssä ei kuitenkaan ole tehty varsinaisia asenteen mittauksia, tuntuu termien prestiisi ja piiloprestiisi selitysarvo usein väljähtävän: niistä on tulossa vain toisintonimitykset antigeminaation ja geminaation käytölle.

Geminaation kielellinen jakauma

Kielenulkoista vaihtelua koskeva 5. luku jää tekijänkin mielestä kielensisäistä vaihtelua käsittelevän 6. luvun varjoon. 6. luku onkin hartaasti ja perusteellisesti tehty, ja tekijä tarkastelee siinä geminaation kielellistä jakaumaa useasta näkökulmasta: yleisgeminaatio eri konsonanteissa, eri äänneympäristöissä, eritaajuisissa sanoissa. Äänneympäristöt hän on vielä jakanut pitkän vokaalin ja diftongin etisiin ja pitkän vokaalin etiset morfologisesti alaryhmiin. Sanat ovat kolmessa taajuusluokassa: frekvenssiltään tavalliset (alle 50 esiintymää tutkimuksen aineistossa), suurtaajuiset (50–149 esiintymää) ja erittäin suurtaajuiset (yli 150 esiintymää). Tarkastelu tuottaa lukuisia taulukoita, prosenttiverailuja, indeksien vertailuja ja runsaasti laskelmien tulkintaa. Samalla se osoittaa, että vaihtelun sääntöjen sijasta on tyydyttävä varovasti puhumaan pienehköistä säännönmukaisuuksista ja tendensseistä – tähän on todettu monissa sosiolingvistikin variaatiotutkimuksissa. Tämän muistaen voi Nahkolan työstä löytää moniakin kiintoisia havaintoja; niinpä yleisgeminaatio näyttää olevan hieman voimakkaampaa pitkän vokaalin kuin diftongin edellä ja hieman vahvem-

paa suurtaajuisissa kuin tavallisissa sanoissa. Lisäksi se on pitkän vokaalin edessä vahvinta *talo*-tyyppisessä ja heikointa *vapaa*-tyyppisissä sanoissa, joiden koko yksikön paradigma sisältää pitkän vokaalin. Geminaatio näyttää siis voivan tuottaa lisää allomorfiaa (*talo* – *tallo/on*) ja häiritä kielen ikonisuutta, mutta itse morfeemisymboliin (*vapaa*) se ei niin herkästi tartu. Erot ovat tosin tässäkin pienet.

Kautta 6. luvun Nahkola pitää silmällä erityisesti kahta variaatioteoreettista hypoteesia. Nämä on luotu kuvaamaan eräissä äänne muutostutkimuksissa havaittuja säännönmukaisuuksia, jotka koskevat muutoksen kielen sisällä aiheuttamaa vaihtelua. Ns. leksikaalisen diffuusion hypoteesissa (esim. Chen ja Wang) sanotaan, että äänne muutos leviää kielessä sanoittain eikä heti kaikkiin mahdollisiin äänne ympäristöihin; ns. taajuusherkkyyshypoteesi (mm. Phillips) lisäksi väittää, että tämä sanoittainen leviäminen etenee sanojen frekvenssien mukaan määrätavalla: ns. fysiologisesti motivoitunut äänne muutos leviää ensin suurtaajuisiin sanoihin, ei-fysiologisesti motivoitunut taas ensin pientaajuisiin. Ja vaikka Nahkolan havainnot näyttävät suurelta osin tukevan – eivätkä ainakaan kiistä – näitä oletuksia, olisi nähdäkseni ollut ansioksi, jos tekijä olisi enemmän problemoinut itse hypoteeseja ja eräitä muitakin käsitteitään ennen niiden käyttöä. Lukija tulee vaikkapa kysyneeksi, mikä aivan tarkkaan ajatellen on fysiologisesti, mikä ei-fysiologisesti motivoitunut muutos. Kysymys laajenee, jos hän miettii, onko yleisgeminaatio paradigmaattisen – tosin siis toissijaisen – syntysyynsä takia aivan puhtaasti fysiologisesti motivoitunut muutos vai onko se fysiologisesti motivoitunut juuri tutkituissa hämäläismurteissa, jos se on hämäläismurteisiin voitu lainata muualta, kuten tekijä 4. luvussa hieman ajattelee.

Samoin leksikaalisen diffuusion soveltaminen suomeen pakottaa miettimään,

jäsentyvätkö ääntenmuutokselle alttiit sanat ja sanaryhmät hieman omalla tavallaan, kun sanojen välillä ei ole paradigmatyyppien kaltaisia suhteita ja omallaan silloin, kun sanat voidaan selvästi luokitella taivutustyyppeihin. Leksikaalisen diffuusion hypoteesi on näet luotu lähinnä kiinan ja indoeurooppalaisten kielten pohjalta, ja kielten tyyppieroilla saattaa olla merkitystä sen pitävyydelle tai ainakin sisällölle. Esimerkiksi analogioiden mahdollisuuden luulisi olevan erilainen erityyppisissä kielissä. Ja pitäisikö taajuusherkkyyshypoteesinkaan laskea suomen kaltaisessa taivutuskielessä sanojen (lekseemien) taajuuksia, kuten Nahkola on tehnyt, vai olisiko otettava pikemminkin huomioon itse taivutusmuodot? Ainakin hyvin suurtaajuisten sijojen (partitiivi) ja verbinmuotojen (akt. ind. pres. yks. 3. pers.) olettaisi jotenkin ohjailevan kielensisäistä distribuutiota. Myös jää kysymään, miksi tekijä on määrännyt taajuusluokkien sa rajat juuri esittämilleen kohdille. Miksi hän ei lisäksi ole ottanut erilleen hyvin harvinaisia sanoja (esim. alle 5 esiintymää), vaikka juuri niiden avulla olisi voinut testata oletusta, että antigeminaatio ei-fysiologisesti motivoituneena muutoksena pureutuu aluksi leksikon harvinaisimpiin sanoihin? Kiitosta voi sen sijaan antaa siitä, että propreja on tarkkailtu omana ryhmänään.

Kiintoisana yksityiskohtana otan 6. luvusta puheeksi vain suurtaajuisen *mitään*-sanon käsittelyn. Nahkola katsoo (s. 232–233), että tämän sanan geminaatallinen asu *mittään* ja geminaatioton asu *mitään* olisivat alkaneet eriytyä hieman eri merkityksiin: *mitään* tarkoittaa vahvempaa kieltoa kuin *mittään*. Tämä olisi tekijän mukaan jopa »leksikaalistumista». Ehkä asia ei ole ihan näin selkeä: tämän sanaparin käyttäytyminen saattaa olla kytköksissä yleisempään emfaasin ilmaisemiseen. Puhujahan voisi käyttää mitä tahansa yleisgeminaation sisältävää sanaa ilman geminaatiota silloin, kun haluaa erityisesti korostaa sa-

nan merkitystä. Geminaatiomurteessa kelpaisi tähän tehtävään hyvin juuri tuntoimerkitön yksinäiskonsonantti. Asiaan on ohimennen kiinnittänyt huomiota mm. Pertti Virtaranta, johon Nahkolakin kyllä tällä kohdin viittaa. Itse geminaation aiheuttamista »leksikaalistumista» tekijä olisi varmaan ehtinyt saada tietoa Pirkko Nuolijärven väitöskirjasta, siinä nimenomaan todettiin, että Helsinkiin muuttaneiden savolaisten kielessä yleisgeminaatio säilyy vankimmin juuri eräissä suurtaajuisissa sananmuodoissa, vaikka se muualta melkein katoaisi. Nahkolan laajasta bibliografiasta ei Nuolijärven tutkimusta löydy.

Olisiko taaja voittanut laajan?

Kari Nahkolan väitöskirjan päämerkitys voidaan nähdäkseni kiteyttää kolmeen seikkaan: 1) työ tuo suomalaiseseen ääntenmuutosten tutkimukseen ja laajemminkin kielitieteelliseen keskusteluun paljon tietoa viime aikojen vilkkaasta kansainvälisestä kielenmuutosten tutkimuksesta; 2) työn tulokset osoittavat, että yleisgeminaatio – kuten varmaan monet murrepiirteet – on maallakin nopeasti väistymässä yleiskielistymisen tieltä; 3) työssä myös tietämäni mukaan ensimmäisen kerran Suomessa kuvataan tietyn kielenpiirteen kielensisäinen vaihtelu yksityiskohtaisen tarkasti ja monilta eri näkökulmilta.

Nahkolan väitöskirjaa ei voi ymmärtää, ellei ota huomioon, että tekijä on valinnut lähtökohdakseen hyvin laajan kielellistä vaihtelua koskevan kansainvälisen – lähinnä angloamerikkalaisen – tutkimuskirjallisuuden. Ns. variaatioteoriaa hän analysoi syvältä ja soveltaa suurelta osin ansiokkaasti myös aineistoonsa. Silti haravointi tuntuu jääneen liian harvapiisen haravan varaan: työn laajuus on pakottanut tekijän muualla paitsi ehkä 6. luvussa sellaisiin karkeistuksiin, jotka eivät ole olleet kokonaisuudelle hyväksi. Niinpä voi syystä kysyä, onko Nahkolan työssä ristiriitaa itse

tutkimusongelman luonteen ja valitun teoreettisen näkökulman välillä. Olisiko lopputulosta parantanut esimerkiksi suppeampi lähtökohta, sen mukainen hienosyisempi teoreettinen käsittely ja tarkemmin kerätty ja puitu aineisto? Näinkin ollen tekijä osoittaa tieteellisen kykynsä. Hänen työhönsä kannattaa tutustua ainakin jokaisen, joka haluaa ennen omia kielenmuutoksen tutkimuksiaan perehtyä nykyiseen ulkomaiseen diakroniseen tutkimukseen.

KAIJA KUIRI